

O`ZBEK TILI – DAVLAT TILI

1988-yildan boshlab o`zbek ziyolilari matbuotda o`zlarining qator maqolalari bilan tilimiz haq-huquqini tiklash, uni davlat tiliga aylantirish muammosini ko`tarib chiqdilar. Bu masalaga bag`ishlangan bir qancha anjumanlar bo`lib o`tdi. Nihoyat, *1989-yilning 19-oktabr* kuni bu o`ta muhim masala Oliy Kengash sessiyasi muhokamasiga qo`yildi.

1989-yilning 21-oktabrida o`zbek tili O`zbekistonning Davlat tili sifatida rasman e`lon qilindi. Buning natijasida o`zbek tili respublikamizda o`tkaziladigan oliy darajadagi davlat anjumanlarida ham qo`llaniladigan, davlatning rasmiy hujjatlari yuritiladigan, rivojlanish istiqboli qonun bilan belgilangan tilga aylandi. Ana shu nuqtayi nazardan bu qonunning tarixiy ahamiyati kattadir.

«Davlat tili haqida»gi Qonun qabul qilingandan ikki yil vaqt o`tgach, respublikamiz hayotida katta o`zgarish ro`y berdi. Ajdodlarimizning asriy orzusi ro`yobga chiqdi. Mustaqillik qo`lga kiritildi. Dunyoning bir yuz yigirmadan ortiq davlati mustaqil respublikamizni rasman e`tirof etdi va u bilan diplomatik munosabatlar o`rnatdi. O`zbekiston Birlashgan Millatlar Tashkilotiga qabul qilindi. Qisqa muddat ichida respublikamizning jahon hamjamiyati o`rtasidagi obro`-e`tibori oshdi. O`zbek degan millat va uning milliy tili jahon jamoatchiligining diqqatini tortdi.

Ana shunday sharoitda mustaqillik qo`lga kiritilgunga qadar qabul qilingan «Davlat tili haqida»gi Qonunning ko`p moddalari o`z kuchini yo`qotdi yoki tahrirlab bo`lib qoldi. Shuning uchun ham amaldagi Qonunni isloh qilish ehtiyoji paydo bo`ldi. Natijada *1995-yilning 21-dekabr*ida O`zbekiston Respublikasi *Oliy Majlisining IV sessiyasi* «Davlat tili haqida»gi Qonunning *yangi tahririni* qabul qildi.

Yangi tahrirdagi Qonunning muhim jihati shundaki, unda o`zbek tilining bugungi jahon hamjamiyatidagi mavqeyi hisobga olindi. Bu qonun **24 moddadan** iborat bo`lib, uning **1-moddasida** asosiy qonunimiz bo`lgan Konstitutsiyamizning **4- moddasida** ta`kidlanganidek: «*O`zbekiston Respublikasining davlat tili o`zbek tilidir*», – deb yozib qo`yilgan. O`zbek tili O`zbekiston Respublikasining Davlat tili sifatida tan olinar ekan, bu narsa respublika hududidagi boshqa tillarning faoliyat ko`rsatishi, rivojlanishi, O`zbekistonda yashovchi barcha millat vakillarining o`z ona tillarida erkin aloqa qilishlari uchun aslo monelik qilmaydi. Qonunning **2-, 4-, 6-, 10-, 14-moddalarida** *boshqa millat vakillari tillarining amal qilishi himoya qilinadi*. Bu esa yangi Qonunning naqadar xolis ekanligini ko`rsatad.

O`ZBEKISTON RESPUBLIKASINING QONUNI DAVLAT TILI HAQIDA (*yangi tahrirda*)

1-modda. O`zbekiston Respublikasining davlat tili o`zbek tilidir.

2-modda. O`zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi respublika hududida yashovchi millat va elatlarning o`z ona tilini qo`llashdan iborat konstitutsiyaviy huquqlariga monelik qilmaydi.

3-modda. O`zbek tilining O`zbekiston Respublikasi hududida davlat tili sifatida amal qilishining huquqiy asoslari ushbu Qonun va boshqa qonunlar bilan belgilab beriladi.

Tilning Qoraqalpog`iston Respublikasida amal qilishiga bog`liq masalalar, shuningdek, Qoraqalpog`iston Respublikasining qonun hujjatlari bilan belgilanadi.

Ushbu Qonun tillarning turmushda, shaxslararo muomalada hamda diniy va ibodat bilan bog`liq udumlarni ado etishda qo`llanishini tartibga solmaydi.

Fuqarolar millatlararo muomala tilini o`z xohishlariga ko`ra tanlash huquqiga egadirlar.

4-modda. O`zbekiston Respublikasida Davlat tilini o`rganish uchun barcha fuqarolarga shart-sharoit hamda uning hududida yashovchi millatlar va elatlarning tillariga izzat-hurmat bilan munosabatda bo`lish ta`minlanadi, bu tillarni rivojlantirish uchun shart-sharoit yaratiladi.

Fuqarolarga davlat tilini o`qitish bepul amalga oshiriladi

5-modda. O`zbekiston Respublikasida davlat tilida faoliyat ko`rsatadigan, milliy guruhlar zich yashaydigan joylarda esa — ularning tillarida faoliyat ko`rsatadigan maktabgacha tarbiya, bolalar muassasalarini tashkil etish ta`minlanadi.

6-modda. O`zbekiston Respublikasida yashovchi shaxslarga ta`lim olish tilini erkin tanlash huquqi beriladi.

O`zbekiston Respublikasi davlat tilida, shuningdek, boshqa tillarda ham umumiy, hunar-texnika, o`rta maxsus va oliy ma`lumot olishni ta`minlaydi.

7-modda. Davlat tili rasmiy amal qiladigan doiralarda o'zbek adabiy tilining amaldagi ilmiy qoidalari va normalariga rioya etiladi.

Davlat o'zbek tilining boyitilishi va takomillashtirilishini ta'minlaydi, shu jumladan, unga hamma e'tirof qildan ilmiy-texnikaviy va ijtimoiy-siyosiy atamalarni joriy etish hisobiga ta'minlaydi.

Yangi ilmiy asoslangan atamalar jamoatchilik muhokamasidan keyin va Oliy Majlis tegishli qo'mitasining roziligi bilan o'zbek tiliga joriy etiladi.

8-modda. O'zbekiston Respublikasining qonunlari, davlat hokimiyati va boshqaruv organlarining boshqa hujjatlari davlat tilida qabul qilinadi va e'lon etiladi. Bu hujjatlarning tarjimalari boshqa tillarda ham e'lon qilinadi.

Mahalliy hokimiyat va boshqaruv organlarining hujjatlari davlat tilida qabul qilinadi va e'lon etiladi. Muayyan millat vakillari zich yashaydigan joylarda mahalliy hokimiyat va boshqaruv organlarining hujjatlari respublika davlat tilida hamda mazkur millat tilida qabul qilinadi va e'lon etiladi.

9-modda. Davlat hokimiyati va boshqaruv organlarida ish davlat tilida yuritiladi va zaruriyatga qarab boshqa tillarga tarjima qilinishi ta'minlanadi.

O'zbekistonda o'tkaziladigan xalqaro anjumanlarda davlat tili, shuningdek, qatnashchilarning o'zlari tanlagan tillar anjumanning ish tili hisoblanadi.

10-modda. Korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va jamoat birlashmalarida ish yuritish, hisob-kitob, statistika va moliya hujjatlari davlat tilida yuritiladi, ishlovchilarning ko'pchiligi o'zbek tilini bilmaydigan jamoalarda davlat tili bilan bir qatorda, boshqa tillarda ham amalga oshirilishi mumkin.

11-modda. Sudlov ishlarini yuritish davlat tilida yoki o'sha joydagi ko'pchilik aholi tilida olib boriladi. Ishda ishtirok etayotgan, sud ishlari yuritilayotgan tilni bilmaydigan shaxslarga tarjimon orqali ishga oid materiallar bilan tanishish, sud jarayonida ishtirok etish huquqi hamda sudda ona tilida so'zlash huquqi ta'minlanadi.

Korxonalar, tashkilotlar va muassasalar o'rtasidagi xo'jalik nizolarini ko'rib chiqish va hal qilishda davlat tili qo'llaniladi. Xo'jalik nizolari taraflarning roziligi bilan boshqa tilda ham ko'rib chiqilishi mumkin.

12-modda. O'zbekiston Respublikasida notarial harakatlar davlat tilida amalga oshiriladi. Fuqarolarning talabiga ko'ra rasmiylashtirilgan hujjat matni davlat notariusi yoki notarial harakatni bajarayotgan shaxs tomonidan rus tilida yoki imkoniyat bo'lgan taqdirda — boshqa maqbul tilda beriladi.

13-modda. Fuqarolik holatini qayd etuvchi hujjatlar, shaxsning kim ekanligini va uning huquqlarini tasdiqlovchi hujjatlar davlat tilida rasmiylashtiriladi, zaruriyatga qarab boshqa tilda tarjimasi takrorlanishi mumkin.

14-modda. O'zbekiston Respublikasi hududida yashovchi shaxslarga davlat tashkilotlari va muassasalariga, jamoat birlashmalariga arizalar, takliflar, shikoyatlar bilan davlat tilida va boshqa tillarda murojaat qilish huquqi ta'minlanadi.

15-modda. O'zbekiston Respublikasida yashovchi shaxslar, o'z millatidan qat'i nazar, o'z ismini, otasining ismi va familiyasini milliy-tarixiy an'analarga muvofiq yozish huquqiga egadirlar.

16-modda. Televidenie va radioeshittirishlari davlat tilida, shuningdek, boshqa tillarda olib boriladi.

17-modda. Noshirlik faoliyati davlat tilida, ehtiyojlarni hisobga olgan holda esa, boshqa tillarda ham amalga oshiriladi.

18-modda. Pochta-telegraf jo'natmalari davlat tilida yoki fuqarolarning xohishiga ko'ra – boshqa tilda amalga oshiriladi.

19-modda. Muassasalar, tashkilotlar va jamoat birlashmalari muhrlari, tamg'alari, ish qog'ozlarining matnlari davlat tilida bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan xalqaro tashkilotlar va muassasalar, qo'shma korxonalarining, shuningdek, milliy madaniy jamiyatlar va markazlarning muhrlari, tamg'alari, ish qog'ozlari matnlarining tarjimasi davlat tilida takrorlanadi.

20-modda. Lavhalar, e'lonlar, narxnomalar va boshqa ko'rgazmali hamda og'zaki axborot matnlari davlat tilida rasmiylashtiriladi va e'lon qilinadi hamda boshqa tillarda tarjimasi berilishi mumkin.

21-modda. Korxonalarda ishlab chiqariladigan mahsulot davlat tilidagi va boshqa tillardagi yorliqlar, yo'riqnomalar, etiketkalar bilan ta'minlanadi.

22-modda. Respublikaning ma'muriy-hududiy birliklari, maydonlari, ko'chalar va geografik obyektlarining nomlari davlat tilida aks ettiriladi.

23-modda. O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasi matnlari, agar shartnomaning o'zida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, davlat tilida va ahdlashuvchi tomonning (tomonlarning) tilida yoziladi.

24-modda. O'zbekiston Respublikasida davlat tiliga yoki boshqa tillarga mensimay yoki xusumat bilan qarash taqiqlanadi. Fuqarolarning o'zaro muomala, tarbiya va ta'lim olish tilini erkin tanlash huquqini amalga oshirishga to'stinlik qiluvchi shaxslar qonun hujjatlariga muvofiq javobgar bo'ladilar.

Til haqida bildirilgan fikrlar
I. G'ofurov
Til millatning birinchi haqqidir. Shu haq o'ksitilgan bo'lsa, demak, millat o'zini o'zi o'ksitib kelgandir.
A. Navoiy
Til shuncha sharafi bilan nutqning qurolidir.
K. G. Paustovskiy
O'z vataningga bo'lgan chinakam muhabbatingni o'z tilingga bo'lgan muhabbatingiz tasavvur etish mumkin emas.

O'zbek xalqi haqida aytilgan fikrlar
«Jahon qomusiy lug'ati»
O'zbek — jahon xalqlari orasidan birinchilardan bo'lib, turkiy xalqlar o'rtasida esa eng oldin o'troqlashgan, madaniy turmush kechiruvchi, jahon sivilizatsiyasiga hissa qo'shgan millatdir.
Abdurauf Fitrat
O'zbek o'g'lonlari botir bo'lur.
Chingiz Aytmatov
Qadimgi Gretsiya Yevropada sivilizatsiya o'chog'i sifatida qanday o'rin tutgan bo'lsa, O'zbekiston va o'zbek xalqi Osiyoda, butun turkiy o'lkalar va barcha turkiy xalqlar tarixida xuddi shunday o'rin egallaydi.
I.A.Karimov
O'zbekning fe'l-atvori barchaga ayon: u yerni, tabiatni sevadi. Do'ppisida suv tashib bo'lsa-da, daraxt ko'kartiradi. O'zbek tom ma'noda bunyodkordir.
Herman Vamberining «Turkiy xalq» asarida
«O'zbek, degan so'z qaysi ma'noni bildiradi deganda, eng avvalo, shuni aytib o'tish kerakki, bu so'z «o'z» va «bek» so'zlaridan iborat bo'lib, shulardan birinchisi «asl», «ajoyib», «tagi mustahkam», «sardor» ma'nolarini bildiradi. Demak, bu so'zning ma'nosi asl bekdir. «O'zbek» degan nom ancha oldindan ma'lum bo'lib, «musulmoncha tarbiyalangan» degandek tushunilgan, ya'ni ular ... musulmon Osiyo madaniyatiga yo'l ochishgan; o'troq va asl dehqon; harbiy millat; savdoda og'ir, vazmin, sanoatda mo'tadil; ochiqko'ngil, mard, jiddiy, haqiqiy turkiy himmatga ega; sovuqqonlikni odob-axloq namunasi hisoblaydi... O'zbek o'yabroq gapirishga moyil, u buni tabiiy deb biladi; sadoqatli va dovyurak; to'g'ri gapiradigan, ko'zga tik qaraydigan erkakni mukammallik namunasi deb biladi; davlat himoyasini o'z zimmasiga olgan; o'zbeklarning oilaviy munosabatlarini asl namuna hisoblasa bo'ladi; o'rta yoshga borib qolgan farzandlar ham o'z ota-onalariga juda hurmat-ehtiromda bo'lishadi; o'zi 30—40 yoshlarga borib qolgan o'g'il ham otasining bir qarashidayoq sergak tortadi va hech qachon otasi bor paytda birinchi o'tirmaydi; birinchi gapirmaydi; turkiy shevada gapiradilar; o'zbeklar xudojo'ylar va bolalardan shuni talab qilishadi; mug'ambirlik kamdan kam uchraydi; o'zbeklar yaxshi musulmondirlar; ashula va musiqani jon-dildan sevishadi...»